

Ezt a sorozatot folytatni szeretnénk. Tervünk, hogy az ötvenedik évfordulóra Juhász Jenő gondozásában ünnepi kiadvány jelenjen meg.

– *Gyakorlatias embernek látszol.*

– Igen, ilyen vagyok. Nem vagyok tudományos könyvtáros. A gyakorlati területen dolgoztam. Nem jelent meg rengeteg publikációm. Szenvedélyesen szeretem a szakmát. Nagyon tisztellem a tudományos könyvtárosokat. Most, itt, ebben a helyzetben egy sikerorientált csapattal szeretnék dolgozni, egy sikerorientált csapatnak a cselekvő vezetője szeretnék lenni.

– *Mióta főigazgató vagy, gondolom, megváltozott az életed, más lett az időbeosztásod. Hogyan telik egy napod?*

– Ahogy már említettem, szeretek a kollégák körében lenni vagy az olvasóteremben egy-egy cikket elolvasni, alkalomadtán az olvasókkal is beszélni. Az irodai teendő azonban elég sok, így ezt ritkábban tehetem meg, mint szeretném. Rendszeresen nyolc óra körül érkezem a könyvtárba, és addig maradok, amíg az ügyek megkívánják. Néha haza is viszek munkát.

Sokkal több elfoglaltságom van, mint ezelőtt volt. És az elkövetkező időben még több lesz. Vidéki utak, esti rendezvények – amelyeken mindig részt veszek. A gyerekeim már felnőttek. Több mint harminc éve élek a férjemmel, aki nagyon jól tolerálja a változásokat.

A hétvégét megpróbálom meghagyni a családnak. Főzés, sütés, kirándulás. Kell a feltöltődés, kell egy színház, film, hangverseny élménye. Úgy gondolom, így itt is több energiával tudok dolgozni. Meg így teljes az élet.

Pegán Anita

„Kormányeltörésben” vagy emelkedő ágban?

(Közkönyvtári dilemmák 2004 végén)

„Elmém csak téveleg széllel kétségben.
Mint vasmacska nélkül gálya az tengerben.
Kormányeltörésben,
Nincsen reménsége senki szerelmében.”
(Balassi Bálint)

Nem egyszerűen a Balassi év (születésének 450., halálának 410. évfordulójára emlékeztünk 2004. október 20-án és május 30-án) hozza elénk a mottóul választott kétségekkel teli sorokat, hanem – amint arra írásom második felében majd részletesebben utalok – az itt és most, folyamatos jelenidejű, a közkönyvtári feszültségeken,

égetően fontos kérdéseken is túlmutató, Kárpát-medencei aktuális gyötrelmeink szolgáltatnak elegendő okot az élesebben fogalmazó töprengésre.

Nem idézzük, csupán emlékeztetünk éppen a 3K lapjain az elmúlt hónapokban megjelent, a statisztikai adatok értelmezése körül zajló vitára. Valójában a hazai felnőtt lakosság hány százaléka produkálta a 2003-as 31 713 874 könyvtárlátogatást, belcélrtve a folyamatosan emelkedő létszámú, a felsőoktatás valamilyen formájába bekapcsolódó diák sokszoros könyvtári regisztrációját? 12–14–16 százalék? Adataink sem a 15–18, sem a 12–14 évesek korosztályában nem jeleznek egyértelműen pozitív jellegű elmozdulásokat. A részvizsgálatok sokkal inkább ennek ellenkezőjét sejtetik.

A legutóbbi, 2003-as statisztika szerint hazánkban 3615 könyvtár működik. 2002-ben még csupán 3485 volt. Ezt az egyetlen adatpárt is kérdőjelekkel szabad csak fogadnunk. Két okból. Egyrészt nagy biztonsággal állítható, hogy nem ennyi (130!) új könyvtár létesült, hanem sokkal inkább megnőtt a már korábban is létező, de az adatszolgáltatásra csak most készíthető intézmények száma. Másrészt ebben az összesített adatban nem szerepelnek az iskolai könyvtárak. (Miért nem? Ez egy oktatás- és művelődéspolitikai döntés kérdése.)

Az összes könyvtár 29 százalékaiban van lehetőség olvasói internethasználatra. A településenkénti „szakadékok” rendkívül jelentősek: a) városokban = 90 százalék, b) községekben = 16 százalék.

Kétségtelenül az 1995–96-os évek jelentették a mélypontot, azóta kisebb-nagyobb hullámzással enyhe javulás tapasztalható, amelynek háttérében az 1997-ben elfogadott könyvtári törvény áll. A szigorúan vett közeli múltat, a 2002 és 2003 közötti változásokat szemlélve nem egyértelműek a tendenciák. Némileg növekedett ugyan a leltárba vett dokumentumok, valamint a beíratkozott olvasók száma, de jelentős mértékben csökkent a könyvtárhasználat, valamint a kölcsönzött dokumentumok száma is. Igaz, hogy mindezekkel párhuzamosan emelkedett a helyben használt dokumentumok aránya, ugyancsak egyértelmű javulást tapasztalunk a könyvtárközi kölcsönzések számában.

Riasztóbb a kép, ha csupán a 14 éven aluliak adatait vesszük szemügyre: csökkent a könyvtárhasználat, a kölcsönzött- és a helyben használt dokumentumok száma is. Az előző évinél ugyan több könyvtárból érkezett adat, de emlékeztetnünk kell a korosztály csökkenő létszámára, no meg a felszabaduló pedagógusi, könyvtárosi kapacitásokra. Kevesebb gyerekre több idő és energia juthatna.

Nyomatékosítsuk a fentiek jelentőségét! A sokat emlegetett PISA 2000 vizsgálat adatai szerint a megkérdezett hazai 15 évesek fele nem érti az elé tett ismeretlen szöveget, a jelenleg szakképző intézetekben tanulók 17 százaléka még soha nem járt könyvtárban, 51 százalékuk pedig valaha igen, de most a középfokú oktatási intézmény tanulójaként nem teszi ezt. Ki és hogyan teszi őket tanulóiként, szorgalmas, idegen nyelven is beszélő, versenyképes munkaerővé, ha az idegen szöveg olvasásának helyszíne, a könyvtár gyakorlatilag kétharmaduk (68%) számára ismeretlen, idegen hely marad?

Mindezek mellé gyorsan helyezzünk el egy egészen friss hivatkozást. Néhány napja kaptam meg Tatabányáról a megyei könyvtár 2004-es évkönyvét. A kötetnyitó tanulmány: Ábrahám Mónika *A 12–14 éves gyermekek olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásairól* című munkája. Az írás egésze hallatlanul érdekes, három fő crénye a frissesség (2004 áprilisában, májusában felvett adatokat közöl

és értelmez), az alaposság és a korábbiakkal összevethető adatsorok tömege. Ezekből egyértelműen kitetszik, hogy ebben a korosztályban is folyamatosan csökken az olvasás iránti érdeklődés, a kíváncsiság, gyengül a jókedvű, önkéntes, örömszerző motívum. Például a szépirodalom (regény, vers, novella, mese) kedveltsége a 25 tételes szabadidős tevékenységeket tartalmazó listán közel három évtizede még az előkelő 6., 1997-ben a 12. helyen állt, 2004-ben pedig már a 16. helyre csúszott vissza. Tehát a statisztikai adatok romlása nyilvánvalóan nem kizárólag a korosztály apadó létszámával, hanem az értékrend, az érdeklődési preferenciák módosulásával is közvetlenül összefügg.

Végül az adatok értelmezéséhez elengedhetetlen megjegyzés: az utóbbi másfél évtizedben a megfelelő korosztály több mint kétharmada érettségit adó középiskolába kerül, és a 18 év felettiak 34–36 százaléka a felsőoktatásban tanul tovább. Ez a két csoport jelenik meg döntően köz- és iskolai, illetve felsőoktatási könyvtárainkban. A kimutatható javulás ennek a tendenciának köszönhető, hiszen a felsőoktatásban jelen lévők szükségképpen egyszerre több (akár 6–8) könyvtárnak lehetnek rendszeres használói. Egyre kevesebb a tankönyv, egyre hosszabbak a kötelező és ajánlott irodalom jegyzékei. Egyszerűbben szólva a könyvtárhasználat enyhén javuló számai mögött alapvetően az iskolarendszerből, jelesül a felsőoktatásból érkező „megrendelések” állnak.

A bevezetés summájaként nevezzük néven a legfájóbb ellentmondást: a főiskolai és egyetemi hallgatók kivételével, a magyar felnőtt népesség körében a könyvtárak használata nem lett népszerűbb. Ma ez nem több 12–16 százaléknál, miközben az angolszász és a skandináv adatok 50-60 százalék körül járnak. Ez a jól érzékelhető ellentmondás legalább két okra vezethető vissza.

- 1) A magyar középosztály gyengeségére. (Mi több, a legutóbbi szociológiai vizsgálatok eredményei tükrében már gyengülésére!) Beszéljünk egész világosan! Az életre szóló művelődés igényének kialakítása ma is inkább csupán elvi deklaráció és nem eleven gyakorlat. Továbbá a munkahelyek többsége még a XXI. század első éveiben sem ad elegendő ösztönzést az akár nagyon gyakorlatias, akár a tágabb horizontú művelődés, olvasás fokozatos tényéréséhez.
- 2) A könyvtárak tömegesen nem jellemző, „növekvő vonzerejére”. Közismert ugyan a gyönyörűen felújított, bővített, szinte számítógépes Kánaánnak minősíthető FSZEK Központi Könyvtárának napi 5000 főt közelítő, vizsgaidőszakban ezt meghaladó forgalma vagy a Kecskeméten az ugyancsak pompás új épületben működő Katona József Könyvtár mintaszerű teljesítménye, de a jó példák még bővíthető listája sem elegendő az országosan tapasztalható nagy tendenciák (könyvtárbezárások, létszám- és költségvetési megszorítások) eredményeinek radikális átrendezéséhez.

A fentiek illusztrációjaként a máig legfrissebb, 2000 novemberében, Gereben Ferenc által országosan felvett reprezentatív vizsgálatából idézzünk mindösszesen két számot. 1978-ban a legutóbbi olvasmányok még több mint ötöde (22%) származott könyvtárakból, jó két évtizeddel később azonban ez már csupán az előzőek alig fele (10%) lett. Miközben a számítógépek tömeges megjelenése, az internetezés lehetősége teljesen egyértelműen komoly „hátszelet hozott a közkönyvtárak világába”!

Talán már ennyi is elegendő annak indoklásául, vajon miért utaltam írásom címében ellentétes mozgásirányokra, továbbá miért lenne hallatlanul fontos a saját (KI) statisztikai adatsorainkat ismételten célzott kutatási következtetésekkel kiégszíteni, pontosítani, értelmezésüket biztosabb alapokra helyezni. Égetően szükséges lenne tehát 2005-ben annak a reprezentatív kutatásnak elvégzésére, amelynek lehetőségét az MKE vándorgyűlésének plenáris ülésén, 2004. július 29-én 600 fős hallgatóság előtt ígérte meg Hiller István miniszter úr.

Valóban sikerült-e a lejtmenetből felszálló ágba kerülni a magyar könyvtárügy egészének? Vagy inkább a különböző társadalmi rétegek közötti kulturális távolságok növekedését, időnként a szakadékok mélyülését kell majd regisztrálnunk, s ennek nyomán az ellenstratégiák minden eddigieknél hatékonyabb kidolgozását lesz tanácsos a lehető leggyorsabban megkezdenuk.

Miért „tűnnek el percek alatt” a könyvtárak környékéről a diplomát éppen megszerző, fiatal értelmiségiek? Hogyan válhatnának közkönyvtáraink a helyi közélet kihagyhatatlanul fontos szintereivé? Hol és miként adnak jól érzékelhető segítséget bibliotékáink és azok elkötelezett munkatársai a marginalizálódó, peremhelyzetbe került rétegek, csoportok számára?

Modernizáció

Az utóbbi másfél évtized hazai közbeszédében talán ez az egyik leggyakrabban használt fogalom, melynek jelentését legtöbb esetben nem szokták kifejteni, hanem valami homályos fejlődés, jobbá válás szinonimájaként használjuk. („Modern világ, Pepsi az italunk!”) Pedig ennek elmulasztása esetén egyszerűen rejtve marad a beszélő, az író valódi szándéka, és marad a szólamszerű bizonytalanság vagy jobb esetben a vitára ösztönző, magyarázatokat kereső visszakerdezés, az egyéni értelmezések szembesítése. Magam mind a folyamatot, mind annak tartalmi feltárását hallatlanul fontosnak tartom általában a közeli múlt, a jelen társadalmi mozgásirányainak és ráadásul könyvtári rendszerünk változási, fejlesztési trendjeinek meghatározásában.

Nyomatékosítanom kell: az alábbiakban a mögöttünk lévő évtizedek egyik legjelentősebb magyar szociológusa, Andorka Rudolf gondolatmenetét sűríttem néhány sorba. E folyamatnak jelentős részén bizonyos értelemben már túl, számos tekintetben azonban még a közepén, mi több, néhány esetben kifejezetten a legelején tartunk. Egykori tudós tanárunk, másokkal egyetértésben, e jelzett társadalmi változások első és legfontosabb előfeltételét a többpárti parlamentáris demokrácia megteremtésében látta. Nos, ez már itt van, többé kevésbé működik is, de az országgyűlési és helyhatósági választásoktól távolmaradók arányának fokozatos emelkedése egyértelműen kiábrándulási, illúzióvesztési tendencia jeleként értelmezendő: a szavak, az ígéretek inflációja félreérthetetlen.

Másodikként a piacgazdaság létrejöttét szokás megnevezni. Lásd, mint fent! – mondhatnánk keserű iróniával. Az „eredeti magyar pirospaprika” rákkeltő, toxikus anyagokkal fertőzött, s lassanként a világszerte becsült és kedvelt (egykor kifejezetten forradalmi újdonságnak számító, farmotoros, csuklós) Ikarus buszokat a Volvo felirattal ellátott járművek szorítják ki nem csupán a korábbi európai, volt szocialista nagyvárosok utcáiról, hanem még Budapest, Mátyásföld útjairól

is. De piac és szabad! A folyamat ellentmondásosságát itt és most nem taglalhatjuk. (Pedig bőven lenne mondanivalónk a magyar növényolajipar eltűnéséről, a cukor- és konzervgyárak elvesztéséről, a kereskedelmi hálózatoknak kiszolgáltató hazai termelők milliőről.)

Végül, harmadikként de a folyamat célját illetően a legfontosabb elérendő célként a kiegyensúlyozott, harmonikus társadalmi viszonyokat nevezte meg Andorka Rudolf. S ezen belül is a kultúrájában, értékrendjében erős középosztály kialakulását tartotta a modernizációs folyamat nyugvópontjának. Vagyis a legsúlyosabb konfliktusok elkerülésének előfeltételét nem csupán a jövedelmi viszonyok kiegyenlítetttségében, de a munkaerő képzettségében, szorgalmában, megbízhatóságában, a kiszámítható, normakövető viselkedésben, a takarékos, nem hivalkodó fogyasztói magatartásban, a polgári kultúra, a műveltség, a kölcsönös megértés, az együttműködési készség, az ellenséges indulatok minimalizálásban látta.

Nos az elmúlt másfél évtizedben a fentiekben jelzett integrációs folyamatok a vártnál jóval gyengébbnek bizonyultak, helyettük riasztó méreteket öltött a leszakadó rétegek létszámbeli gyarapodása, a társadalmi távolságok (pénzügyi és kulturális értelmű) növekedése. 1990-ben a társadalom alsó és felső decilise között háromszoros jövedelmi különbségek mára nyolcszorosára növekedtek. Vagyis minden jel szerint a középosztály nem erősödik, holott a legtöbbször hirdetett törekvések erre irányulnak.

Márpedig a public library eredeti koncepciója, majd annak XX. század eleji hazai adaptációja és a szocialista kultúrpolitika által „korszerűsített” változata teljes egyértelműséggel ugyancsak ezeket a célokat szolgálta. Osszuk szét a kulturális javakat mindazok számára, akik sem a családból, sem az iskolából nem szerezhették meg az ismereteket, a beszéd- és gondolkodásmód, a magatartásformák, a szokások, az olvasnivalók, a könyvek és egyéb dokumentumok, a műalkotások által közvetített formáját! A közkönyvtárak alapvető küldetése a tulajdonviszonyok megbontása nélküli szociális misszió (volt), tehát a középosztályi tudat erősítése, a középosztály intellektuális és érzelmi bázisának szélesítése.

Ezen a ponton érkezünk el az itthon és más nemzeteknél tapasztalható közkönyvtári dilemmák egy részének vázlatos említéséhez.

Közkönyvtári dilemmák

- Elsőként itt akár megismételhetném írásom címét. Mi lesz a közismerten bekövetkező pénzügyi megszorítások „eredménye” úgy 2005 végén? Miféle adatsorokat idézhetünk majd a 2006-ban megjelenő *Könyvtári statisztika* című kiadványból? Legszívesebben a szorongás permanens hatásáról vetnék most papírra néhány pszichológiai megjegyzést, de nem tehetem, mert a szorongás a megnevezhetlentől, az ismeretlentől való félelem szakkifejezése. Manapság viszont már az elmúlt másfél évtizedben alaposan megtapasztalt gesztusok (létszám és költségvetés-esökkentés, szűkülő beszerzési keretek, a nyitvatartási órák „visszametszése” és így tovább) megisméltődésétől, „javított, bővített kiadásától” félünk szinte valamennyien.

Miközben sokkal inkább az előre menekülés gesztusaira, azokra a kezdeményezésekre kellene figyelnünk, melyekről magam is tudósítottam e lap már-

ciusi számában. De még sokkal meggyőzőbb, mert részletesebben kifejtett programot mutat be a Könyvtári Figyelő legfrissebb, 2004/3. számában Adie Batt *A könyvtár integráló szerepe* című cikke, amelyet melegen ajánlok minden tettekész, az érvelést, az ütközéseket vállaló könyvtáros kolléga figyelmébe. Arról szól, hogy – a bevezetőmben is emlegetett – társadalmi dezintegrációs folyamatok (hajléktalanok, drogos fiatalok, funkcionális analfabéta középiskolások) ellensúlyozása, lefékezése érdekében miféle ötleteket, módszereket vetnek be a szociális feszültségeket sokkal nagyobb hőfokon megélt nyugat-európai kollégáink. Nem kellene időben tanulni az ő példájukból? Megvárjuk amíg az utcai zavargások, éhséglázadások London és északi szomszédaink után nálunk is látható valósággá válnak? Magam sokkal hasznosabbnak ítélem a megelőzés gondolatát, az ilyesfajta mondatok idézését: „a társadalmi integráció megvalósítását a könyvtárak legfontosabb feladatának kell tekinteni” többek között „öregbetűs és hangos könyvek beszerzésével, a különböző kultúrák megismerésével, jól megközelíthető épületekkel és megértő, barátságos személyzettel, ... a 6 hónaposnál idősebb babák és szülei számára hetente több alkalommal szervezett mondóka-tanulási kurzusokkal.” „A városnegyedben (Croydon) évente megszülető 4500 kisbaba a nyolchónapos korban esedékes egészségügyi ellenőrzés során könyvvajándékot és egy meghívót kap a helyi könyvtárba.” Szülő és csecsemő, kisbaba, óvodás, kisiskolás egyszerre és együtt szeretik meg a könyvtárat, válik mindennapjaik részévé.

Így lesz egyértelművé, hogy a csak diákok által látogatható iskolai könyvtárakkal szemben milyen hallatlan előny a közkönyvtárak családcentrikus munkamódszere. A szülő együttműködési készsége nélkül a gyereken sem lehet hatékonyan segíteni. Ráadásul a társadalom perifériájára szorult rétegekkel foglalkozó könyvtárosok időközben maguk is akarva-akaratlan új ismeretekkel és készségekkel gyarapodtak. Ugye, senki nem gondolja majd a cikk olvasása közben: ó, azok az ázsiai, afrikai bevándorlók! Ez nem a mi ügyünk. Tisztelt barátaim, kollégáim! Bevándorlók vagy hajléktalanok, más földrésről érkezők és a mi periférián élő cigányaink? Ki mondja meg hány csángó magyar él, gyenge nyelvtudással „lappang”, dolgozik legálisan vagy illegálisan városainkban, akár közvetlen környezetünkben? Igenis: nostra res agitur!

- Könyvtár és közélet. Ismét egy összetett kérdéskörbe botlottunk. Elsőként a parlamenti, majd a helyhatósági választásokkal kihagyhatatlanul összefüggő jelenséget kell szóvá tennünk. Hány esetben fordult elő, hogy a korábban országosan elismert, sikeresen dolgozó könyvtárigazgatók hirtelen „alkalmatlannak tűnnek” korábbi munkájuk folytatására? Ugye nem szükséges a városok, a személyek, az intézmények felsorolása?

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a közkönyvtár a helyi közélet, az eszmecsere, az ellentétes álláspontok frott és szóbeli ütköztetésének egyik legfontosabb színtere, agórája, vagy – a számunkra kissé rossz mellékszöglet hordozó, de az angol nyelvű szakirodalomban oly sokszor használt kifejezéssel élve – küzdőtere, arénája. De ez kizárólag akkor valósulhat meg, ha egyetlen párt sem „tenyerel rá” intézményünkre. A polisz ügyei, a politika helyi és országos kérdései szükségképpen felmerülnek, de egyetlen pártnak sem lehet domináns befolyása intézményes feladataink ellátására, irányítá-

sára. A politikától nem, de a pártoktól függetlennek kell(ene) maradnunk! Hallatlanul nehéz feladat ez, mivel vizsgálati adataink szerint a könyvtárhasználók jelentős része számára a helyi közélet fontos információi alig vagy egyáltalán nem érhetőek el, ha pedig elérhetőek, akkor nehezen értelmezhetőek, és mindezek eredményeként folyamatosan csökken a részvételi hajlandóság a választások alkalmával.

A sokféle szorongató megállapítás után hadd szolgáljunk végre egy reménykeltő ténnyel is. Bauer Béla, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet igazgatója egyik, rövidesen megjelenő publikációjában a felsőoktatási intézmények hallgatói körében végzett szociológiai vizsgálatának eredményeiről szólva megállapítja, hogy körükben a demokrácia szempontjából legfontosabbnak ítélt helyszínek listáját a könyvtár vezeti. (Messze megelőzve még a HÖK-irodát is.) Van tehát már olyan társadalmi réteg, amelynek tapasztalatai végre visszaigazolják erőfeszítéseinket! De mi lesz velük, az általuk képviselt demokratikus gyakorlattal, használt eszközrendszerrel a diplomák átvételét követő hónapokban, években? Mert ekkor a könyvtárak vidékéről többnyire évtizedekre eltűnnek. Egyszerre biztató és fájdalmas a példa. (A hivatkozott tanulmány várhatóan az Új Ifjúsági Szemle 2004-es utolsó számában jelenik meg.)

- Állományépítés avagy kié a könyvtár? Természetesen ez a témakör is megválaszolandó kérdések halmazát foglalja magába. Másként nem tehetünk, kérdezzünk, hangosan gondolkodunk. (Közben meggyőződéssel valljuk, hogy a korrekt válaszok bizony többnyire célzott, alapos, országos vizsgálatok elvégzése után lennének megfogalmazhatók.)

Milyen következményekkel jár, ha közkönyvtáraink jelentős része évek óta a hosszú távon is fontos könyvekből egy-egy példányt vásárolhat? Öt-tíz év múlva az akkor köz- és felsőoktatásból érkezőknek mit mondanak majd utódaink? A képernyőn keressék és olvassák végig? A címléírás, egy adat, egy idézet, az utószó, a tartalomjegyzék, a hivatkozások, egy-egy gondolatmenet feltétlenül visszakereshetők lesznek, de a mű egésze? Vagy ilyen igénye már ma is egyre kevesebbeknek van?

Hogyan alakul(t) könyvtárosaink állományépítési gyakorlata a legutóbbi időben? Például az Új Könyvek című kiadvány szerkesztőségének megváltozásával összefüggésben? Melyek a legbiztonságosabb tájékoztatói, beszerzési forrásai? Valóban (és időben) értesülnek a legfontosabb kiadványok piacra kerüléséről? Vagy sok esetben marad az olvasói reklamációk „farvize”? Az utolsó példányok utáni kutakodás kínos mozzanatainak sora?

Itt azonban ismét meg kell állnunk egy „piros pont” erejéig. A bevezetőben csupán említettem, ám itt nyomatékosan szólnom kell a könyvtárközi kölcsönzések ugrásszerű megemelkedésének adatsoráról. Az ODR-intézkedések mára nyilvánvalóan komoly eredményekhez vezettek.

Az átfogó magyar könyvtárpolitika számára fontos lehetne egy alapos nemzetközi összehasonlító vizsgálat, amelyből kiderülhetne például, hogy miért is sokkal jobbak évtizedek óta a finn gyerekek szövegértési teljesítményei, általában a skandináv államok könyvtárhasználói mutatói? Míg nálunk a könyvtárhasználók túlnyomó többsége az iskolarendszer és a nyugdíjas korosztály felől érkezik, addig Dániában, Norvégiában, Svédországban sokkalta

kiegyenlítettebb „az érvényes regisztrációval rendelkezők” eloszlása. Vajon melyek a karakteresen eltérő érdeklődési területek? Persze nem nulláról indulunk, tudjuk, hogy nálunk csökkenő mértékű ugyan, de még mindig meghatározó a szépirodalom iránti érdeklődés. De vajon nem a választék összehasonlíthatatlanul szélesebb skálája áll a sokkalta nagyobb vonzerő mögött? Meg a tradíciók, az értékrendek közötti eltérések?

Afelől semmi kétségünk nem lehet, hogy az oktatási rendszer ottani „megrendelése” semmivel sem jelentéktelenebbek, mint nálunk, de vajon a populárisabb műfajok (szakácskönyvek, intim torna, életmód receptek, a siker titka, a kábítószer, ezotéria, divatos lektúrák és így tovább) vagy a számítógép, az internet intenzívebb jelenléte hozza-e a nagyobb tömegű olvasót? Netán mindezek egyszerre? Kiket integrálunk mi és kiket ők? Vagy ott eleve sokkal szélesebb a középosztály, és döntően ebből adódik az ottani 50–60 százalékos, valamint a hazai 12–14 százalékos használói arányok közötti óriási különbség? Az eddigieknél sokkal világosabb tényekre, gondolatokra, beszédre lenne szükség. Hogyan oldható fel az elit és a tömegkultúra ellentmondása hazai közkönyvtári világunkban? Mégpedig nem csupán a magasabb tudomány érdekében, hanem a leghétköznapibb érdekvédelem szintjén is. Ha egy kisvárosban évtizedek óta a település legnagyobb tekintélyű, legnépszerűbb intézménye a könyvtár, akkor ott mondvascinált érvekkel (intézmények összevonása) ne lehessen durván beavatkozni a közkönyvtár vezetési stílusába, munkamódszereibe, személyzeti politikájába. Sem az országos, sem a helyi könyvtárpolitika nem igazodhat a választások négyévenkénti ciklusaihoz. Fenntartóink nem a pártok, hanem az adófizető állampolgárok! Célunk első renden az ő bizalmuk megszerzése és hosszú távú megerősítése, megtartása.

Végül a tárgyyszerűség, no és a „keresd a jót” belső parancsa egyaránt kötelező teszi annak megfogalmazását, hogy könyvtárosaink állományépítő munkája – hosszú évtizedekre visszatekintve – elismerést érdemel. Jobb közkönyvtáraink a délutáni órákban rendszerint zsúfoltak mert az iskolából, különösen a közép- és felsőoktatásból érkezők itt rendszerint megtalálják, amit már vagy még hiába keresnek az adott oktatási intézmény bibliotékájában.

- Nem olvasó könyvtárosok? Erre az írásra készülve ellenőriztem a magam tapasztalatait, az általam ismert vizsgálati adatokat pedig kiegészítettem a legfrissebb szakirodalom áttekintésével. Meglepető egybeesést találtam például a könyvszerető, irodalmilag tájékozott könyvtárosok számának hazai és külföldi látványos csökkenésében. Előítéletes gondolkodás, felületes benyomások? Talán mégse. Hol vannak manapság olyan ádáz szócsaták, eszmecserék amilyeneket, mondjuk, negyedszázada vívtunk az éppen olvasott Németh László-, Sánta Ferenc-, Fejes Endre-, Kertész Ákos-, Konrád György-könyvekről például Csongor Rózsával, Könczöl Imrével, Polónyi Péterrel és sok más kiváló, rendszeresen olvasó könyvtáros kollégánkkal? Saját egykori KMK-s osztályunkon reggelenként, kávézás közben vagy menet, jövet a lépcsőházban az intézmény bármely munkatársával, vidéki kollégákkal összefutva nagy valószínűséggel olvasmányainkról kezdtünk beszélgetni. Húsz éve a SZOT Központi Iskolában (a Ho Si Minh-ről elnevezett Egri Tanárképző Főiskola Budapestre kihelyezett tagozatán!) még a könyvtár–pedagóg-

gia szakos hallgatóknak is volt irodalomesztétika-oktatás. Igaz akkoriban a számítógépekről többnyire csak hallottak az ottani diákok, de az oktatás szer- ves részeként bizonyára nem volt jelen ez a ma már megkerülhetetlen mun- kaeszköz.

Ma pályázati lehetőségek, számítógépes témák és ezer más probléma meg- előzi az olvasmányélmények megosztását. Persze hatalmas társadalmi vál- tozások után, illetve közepette vagyunk, de ettől még világosan kellene lát- nunk, hogy csak azt közvetíthetjük igazán hatékonyan, amit magunk is mé- lyen ismerünk, amiben szenvedélyesen elmélyülünk.

Végezetül állításom igazolásaként, hadd éljek két személyes élmény megosz- tásának lehetőségével. 2003 augusztusának végén Szárszón megemlékeztünk a nevezetes 1943-as konferencia 60. évfordulójáról. Az egyik legjobb előadást (Németh László 1943-as előadásáról – 60 év után) éppen kedves kollégánk, Monostori Imre, a Tatabányán működő József Attila Megyei Könyvtár sokat publikáló, Németh László életművét elsőrangúan ismerő igazgatója tartotta. „Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt benszülötté, ez a nagy középkori nemzet tulajdon országában” – kezdte 1943-ban felolvasását Németh László, majd a háború kikerülhetetlen elvesz- tése utáni idők, az egyértelmű szovjet megszállás esélyeiről elmélkedve a ma- gyarság jövőjéről töprengett. „Európára áldás volna... ha a marxizmussal szemben ...a minőség forradalma lobogna fel.” – idézte, aktualizálta tudós kollégánk a két emberöltővel korábbi gondolatokat másfél évvel európai uniós csatlakozásunk előtt. Hogyan kellene ma is Németh László segítségével meg- teremteni a nemzeti önazonosság és a nemzetköziség értékeinek szintézisét? Előadásának szövegét nyomban elkértem egyik könyvtári lapunk számára, és bizony ma ugyanolyan értetlenséggel emlékezem a néhány héttel későbbi, a közlés elutasítását indokló szavakra, mint akkor: „a szövegben nem fordul elő a könyvtár”. (No comment, mondják manapság hasonló helyzetben 20–30 éves gyermekeink.)

Ellenpéldaként a 2004. október 1–2-án Zentán, a régi kedves barátunk, ki- tűnő kollégánk, Hajnal Jenő által vezetett Közművelődési Központ és Könyvtár, valamint a Magyar Olvasástársaság által közösen szervezett, *Ol- vasáskultúra és kisebbségi sors* címmel tartott konferencia egyik katartikus hatású eseményéről kell beszámolnom.

(Ezt megelőzően viszont legalább távirati stílusban néhány sor a konferencia tartalmáról: pénteken [október 1.] Horváth Zsuzsa az irodalmi kánonról. Ge- reben Ferenc a Kárpát-medence magyarságának olvasáskultúrájáról. Fűzfa Balázs ugyanezen terület irodalomtanítási módszereiről érkezett, majd a ké- ső délutáni órákban a délvidéki magyar értelmiség jeles képviselőivel. Dudás Károllyal, Hódi Sándorral, Matuska Mártonnal folytattunk gondolatgazdag kerekasztal-beszélgetést a kisebbségi sorban élők esélyeiről. Vacsora után ze- nés irodalmi műsor hallgatói lehettünk – éppen ennek egyik elemére térek majd vissza –, végezetül a hajnali kelés, az utazás nyomán szokatlanul hosszúra nyúlt napunk lezárásaként az aracsi pusztatemplomról készült fil- messzé megtekintésével készültünk a másnap esedékes helyszíni látogatásra. Szombaton már a szigorúan vett könyvtári témák kerültek a középpontba: részben hazai előadók jóvoltából [Nagy Attila: *Közkönyvtár és helyi társada-*

lom, Bakó Anna–Szilágyi Erzsébet: „Schola orbis” – a Kárpát-medence magyar iskolatörténete számítógépen, Hubert Ildikó: Módszertani ötletek az irodalom megszerettetéséhez], részben pedig a vajdasági magyar könyvtárostársadalom tekintélyes, közismert tagjai (Csáky S. Piroska, Balla Júlia, Kunkin Zsuzsa, Kormányos Mária, Marcsók Vilma, Viola Lujza és Vörös Anna) osztották meg velünk napi és hosszú távú gondjaikat, örömeiket.)

A csendes, októberi naplemente utolsó másfél óráját – az avatott idegenvezető, Raffay Endre szavaira figyelve, elszoruló torokkal, ámulva. lélekben folyamatosan emelkedve az aracsí puszta templom 800 éves, 10–15. helyenként 20 méter magas, csonkolt oszlop-, fal- és toronymaradványainak látványától megrendülten – egyre halkuló beszélgetéssel tölthetjük.

S ez a megrendültség csak akkor válik némileg érthetővé, hihetővé, átélhetővé, ha továbbadom, idézem a 3K olvasóinak az előző este, a jelzett irodalmi műsor bevezető darabjaként hallott vers töredékét. (Szerzője Domonkos István, címe *Kormányeltörésben*, mottója az általam is idézett Balassi-sorok.)

„én lenni
én nem tudni magyar
élni külföld élet
péNZ nyelv zászló
hímnusz bélyeg
elnökök vezérek
előkotorni megfelelő
ott ahova érek
mi meghalni mindnyájan
úgyis téves csatatéren...

...ez lenni vers
szavak kínai falát
megmássza a halál
élet frázisait
emberbőr kötésben
adják ki írók:..

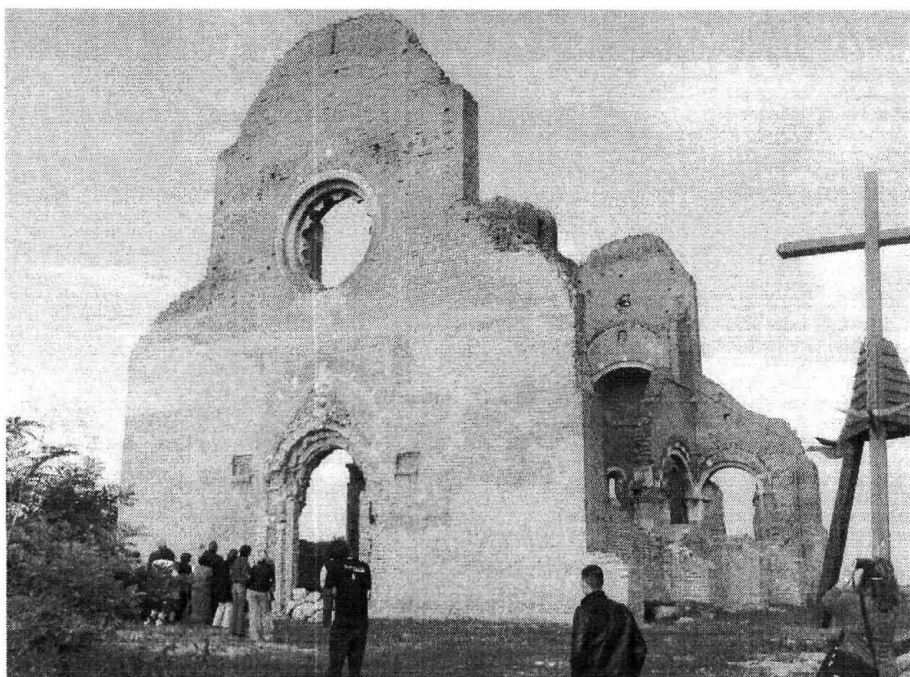
.....én kapni levél
egri ki kell juttatni
vilí bácsi
gellért fia fífi
síptár otthagyni nenát
tata leesni bicikli
mentő elvinni
lenni piac szerda
pap jönni szedni adó
mosni ing gatyá
kapálni sír...

...és menni utca grombikabát
levegő repülni
hogyhívnak-madár
fajkutya ülni posta
én érezni íz-virágok

ohne-szagát
én gondolni
én nem menni haza
fogni kapa
emelni életszínvonal
kapni gerincből
görbe vonal
grafikon
én megszokni
tőkés munkafegyelem
elni két szabad napom
az elbocsátás réme
ülni futószalagon
ő lenni profitom...

...én lenni kormányeltörésben
ez nem lenni vers
imitálni vers
vers lenni tócsa
beleülni lenni szívacs
tönkretenni új ruha...

...én két gyerek
én motorfűrész
erdő vágni fa
én gomba
én madár
én különféle vad
különféle tárgy
név nem tudni
délután sötét fáradt
este kemény szívomnya
asszony lepedő ággy...
...nem gondolni kollektív
nem gondolni privát”

Mi, magyarországi vendégek döbbenet hallgattuk, és a szállásuk felé halog csoportok beszélgetési témája azonos volt: miért van ma is szükségünk arra a „haszontalan lomra”, amit évszázadok óta irodalomnak mondunk?

Sem a verset, sem a szerzőt – Rigó Béla kivételével – egyikünk sem ismerte. A hallottakat mindnyájan a '90-es évek szégyenteljes jugoszláviai polgár-(vallás-?)háború költői lenyomataként értelmeztük. A Kincskereső jeles főszerkesztője hosszú strófékat fejből idézve tette világossá előttünk, hogy ez még évtizedekkel korábban, 1972-ben a Tito vezette Jugoszláviában született, az „emberarcúnak mondott szocializmus” liberális, a külföldi munkavállalást szabaddá tévő idejében.

A másnapi beszélgetésben helybéli pedagógusok a délvidéki „csángósodás” sajátos eseteit mesélték. Például: a szülők esténként még magyarul beszélgetnek egymással és gyerekeikkel, de az iskolában már minden kizárólag szerbül folyik, az idegen nyelv egyértelműen csak az orosz jelentheti számukra, s ha netán magyarul és írásban szeretnének egymással érintkezni, akkor ezt cirill írásjelekkel teszik. És vajon visszatelepülnek-e a házaikból a '90-es évek első felében elűzött lakók a honfoglalás kori magyar falvakba. Kórógyra, Szentlászlóra?

A megismerés öröme, a mulasztás szégyene, a közös jövőnk iránt érzett felelősségtudat erősödése mindnyájunk maradandó élménye lett ezen a vajdasági szakmai tanácskozáson. Köszönet érte vendéglátóinknak, köztük is leginkább Hajnal Jenőnek!

- Jeles napok: az *Írásbeliség Világnapja*, a *Népmese Napja*, világkonferencia az olvasásról. Mint közismert, jó négy évtizede egy UNESCO-döntés nyo-

mán minden év szeptember 8-án megemlékezünk az Írásbeliség Világnapjáról. Magyarországon ez inkább az elmúlt tíz évben lett valóban országos rendezvények dátuma, egyszerűbben szólva „médiaesemény”. Idén a Belváros-Lipótváros Pedagógiai Szolgáltató Központ vállalt közösséget a Magyar Olvasástársasággal egy közös konferencia megszervezésével. (Hálás köszönet Kocsis Évának a rendezvény fáradhatatlan és leleményes előkészítőjének.)

A teljes program bemutatása helyett hadd emeljek ki egyetlen disszonáns elemet az éppen esedékes „médiaeseményből”. Verőfényes szeptemberi reggel a jelzett konferenciát megelőző órában, élő adás az egyik közszolgálati csatorna stúdiójában: hármásban beszélgetünk Horváth Zsuzsával, Gresitzki Péterrel. A szokásos néhány perc, de legyen vonzó érdekes, szakszerű és szórakoztató egyszerre – halljuk az óhajt. Az egyébként hallatlanul kedves, együttműködő műsorvezető szinte a téma összefoglalójaként figyelmezteti a nézőket, hogy bizony a nők jóval kevesebbet olvasnak, s félmosollyal hozzászól: „pedig kár őket parlagon hagyni”.

A harmadik világban – Afrikában, Ázsiában, az arab országokban – ez valóban így is van. De nálunk, Európában, és Észak-Amerikában legalább ötven éve ennek az ellenkezője igaz! Örüljünk neki, legyünk büszkéek rá, és többek között ez is adjon reményt a „felszálló ág” megalapozásához. Édesanyák, nagymamák, nagynénik, könyvtáros-, tanító- és óvónénik, keresztmamák és leendő édesanyák, első renden rajtatók a világ szeme!

Nos, szinte ez a mozzanat volt az utolsó csepp a pohárban. Lépünk ki – legalább részlegesen – ebből az ördögi körből! Évente a nevezetes napot megelőzően megjelennek a világhelyzetet bemutató adatsorok, ahol az összesítő számoszlopok valóban a női oldal deficitjét tüntetik fel, de valahogy elsikkad a hazai specifikumok részletesebb bemutatása. Régen lappangó ötletet szeretnénk 2005. szeptember 30-án látványosan megvalósítani. Nagybaconban 1859. szeptember 30-án született ugyanis Benedek Elek. Tegyük ezt a dátumot emlékezetessé minden évben, s szervezzük meg a „Népmese napját”! Természetesen elsősorban a magyar népmeséé lesz majd a tér, de nem feledkezhetünk meg a kisebbségeink, a szomszédaink, a nagy népek, az ősi kultúrák népmeséiről sem. Már most hívunk és bátorítunk minden kollégánkat, barátunkat, hogy saját köreiben – óvodákban, iskolákban, könyvtárakban, művelődési házakban, no és az írott, a hangzó és az elektronikus médiumokban – kezdje el az előkészületeket erre a nevezetes napra!

Természetesen nem az emlegetett tévedés az igazi mozgatóerő, sokkal fontosabbak a gyakran emlegetett PISA 2000-es vizsgálatok felrázó erejű eredményei, illetve a nyomában keletkezett európai rezonanciák. Ezek többsége ugyanis a korai gyermekkorra összpontosító, az anyai, a védőnői, az óvodai felelősségtudatra, az ebben a korban kezdődő közös tanulásra, mondókák, énekek, hűcöggetők, majd versek, mesék tanulására, tanítására ösztönöz. Híres emberek olvasnak, mondanak meséket történeteket a tévében, a színpadon, rendszeres mesemondó alkalmakat szerveznek a szülők, a felnőttek, a fiatalok a helyi közösségek könyvtáraiban, a város nyilvános terein és legfőképpen az oktatás, a kultúra, valamint az egészségügy felelősei végre szót értenek egymással és a már emlegetett londoni példához hasonlóan talán

ithon is megszületik egy átfogó, a hátrányos helyzetű rétegekre koncentráló, de minden gyereket érintő stratégiai jellegű mozgalom. 2005. szeptember 30-áig még csaknem egy évünk van a zászlóbontás előkészítésére.

Jól tudjuk: ünnepi alkalmak, kampányok, konferenciák nem helyettesíthetik a megfelelő irányú tantervi és könyvtárfejlesztési koncepciókat. De nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a ma gondolatai a holnap tettei lehetnek. Naponta, hetente egyre világosabban, sokadszorra is meg kell fogalmaznunk, merre akarunk menni. Ezek az akciók mozgósítanak elméket és költségvetési arányokat, hogy ne kelljen bevárni a „kormányeltörés, a vasmacska nélküli, széllel sodródás, tévelygés” minden eddigieknél egyértelműbb tüneteit. Mondják, okos ember a más kárán tanul.

Még egy nagyszerű alkalom kínálkozik a fentiek folytatására, a kölcsönös tanulásra, az ilyen jellegű nemzetközi eszmecserében való közreműködésre, mert

**2006. augusztus 7-e és 10-e között
a Nemzetközi Olvasástársaság Budapesten rendezi meg
XXI. Világkongresszusát.**

Már most bátorítunk, hívunk minden érdeklődő, a társadalom legnagyobb kötőereje, a kultúra, a tiszta beszéd, a reflektív, bátor, kezdeményező gondolkodás, a nem romló írásbeliség ügye mellett elkötelezett kollégákat, pedagógusokat, könyvtárosokat, szerzőket, kiadókat, szerkesztőket, kutatókat, a pedagógusképző intézmények tudós tanárait: készüljenek! A konferencia hivatalos nyelve az angol és a magyar lesz. Bizonyára akkor lesz hatékony a részvétel, ha meg merünk szólítani okos, rokonszenves előadókat, ha angol nyelvű viták, eszmecserék aktív részeseivé is válhatunk. Mutassuk meg magunkat a világnak, és egyúttal tanuljunk tőlük!

Egyben már biztosak lehetünk: ennek a világtalálkozónak a gyerekek olvasásra nevelése áll majd középpontjában. Csak velük együtt kerülhetünk ismét „emelkedő ágba”, különösen mi, kis nemzetek, amelyeknek egyetlen esélye a minőség.

Nagy Attila